

ĐỊNH HƯỚNG NGHỀ NGHIỆP CỦA LƯU HỌC SINH LÀO TẠI TRƯỜNG ĐẠI HỌC HÀ TĨNH

Hồ Thị Nga

Trường Đại học Hà Tĩnh

Email: nga.hothi@htu.edu.vn

Ngày nhận bài (received): 10/3/2019

Ngày nhận bản sửa (revised): 15/4/2019

Ngày nhận đăng (accepted): 26/4/2019

Tóm tắt

Định hướng nghề nghiệp có vai trò quan trọng trong việc lựa chọn ngành nghề của học sinh phổ thông, gián tiếp tác động đến sự phát triển của một quốc gia trên cả phương diện giáo dục, kinh tế và xã hội. Bài viết chủ yếu trình bày kết quả khảo sát hoạt động định hướng nghề nghiệp của Lưu học sinh Lào đang học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh và đưa ra một vài đề nghị về nâng cao hoạt động định hướng nghề nghiệp cho Lưu học sinh Lào trong thời gian tới.

Từ khóa: định hướng nghề nghiệp, Lưu học sinh.

Career Orientations of Laotian students studying at Hatinh University

Abstract

Career orientation plays an important role in choosing the future career of high school students, indirectly affecting the development of a country in terms of education, economy and society. The article mainly presents the survey results of career orientation activities of Laotian students studying Vietnamese at Ha Tinh University and offers some suggestions on improving career-oriented activities for Laotian students in the future.

Keywords: Career orientation, international students.

ĐẶT VẤN ĐỀ

Những năm gần đây, việc làm và có việc làm đúng với chuyên ngành đào tạo là một vấn đề quan trọng đối với sinh viên sau khi tốt nghiệp. Theo thống kê gần đây nhất của Bộ Giáo dục và Đào tạo, nhóm các trường đại học vùng và đại học địa phương như: Tây Bắc, Hồng Đức, Điều dưỡng Nam Định... tỉ lệ sinh viên ra trường có việc làm sau 12 tháng thấp hơn hẳn nhóm các trường đại học ở thành phố lớn đều từ 80% trở lên; nhóm các trường có nhiều ngành khác nhau liên quan đến lĩnh vực xã hội có tỉ lệ việc làm ít hơn nhiều so với nhóm

các ngành liên quan đến thực hành nghề nghiệp và khoa học kỹ thuật. Trường Đại học Hà Tĩnh, nơi có Lưu học sinh (LHS) Lào theo học đông nhất trong cả nước, tỉ lệ có việc làm của khóa 2014 - 2017 là 61,53 và khóa 2015-2018 là 44,77. Đây là 2 khóa có số lượng LHS Lào tốt nghiệp ra trường đông nhất từ trước đến nay, trong đó tập trung chủ yếu vào ngành Quản trị kinh doanh, Kế toán - những ngành "hot" tại thời điểm LHS thi đầu vào thời điểm từ năm 2016 trở về trước. Nếu như trước đây, LHS chủ yếu chọn các ngành khối Kinh tế thì từ năm 2015 đến 2016, LHS Lào tại Trường Đại học Hà Tĩnh chủ yếu tập trung chọn các ngành như Luật, Giáo dục chính trị - những ngành được cho rằng có khả năng xin việc cao tại các cơ quan Nhà nước của Lào. Từ năm 2017 đến nay, LHS Lào lại chuyển sang học các ngành khối điều dưỡng và chăm sóc sức khỏe tại Trường Cao đẳng Y Hà Tĩnh và một số trường nghề khác. Như vậy, có thể thấy rằng, việc định hướng nghề nghiệp của LHS Lào đã ít nhiều bị tác động.

Nghiên cứu này nhằm tìm hiểu một số vấn đề lý luận liên quan đến định hướng nghề nghiệp và thực trạng lựa chọn nghề của LHS Lào đang học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh, từ đó đưa ra một số kiến nghị nhằm cải thiện hoạt động này.

1. Một số vấn đề chung về định hướng nghề nghiệp

1.1. Khái niệm hướng nghiệp

Định hướng nghề nghiệp hay hướng nghiệp (career orientation) là các hoạt động được thiết kế một cách toàn diện và theo trình tự nhằm cung cấp cho học sinh phổ thông cơ sở trở lên (middle school level) những thông tin và kinh nghiệm cần thiết để giúp các em chuẩn bị sống và làm việc trong một nền kinh tế, xã hội và môi trường luôn luôn thay đổi (ever-changing). Định hướng nghề nghiệp là chương trình hướng dẫn phát triển nghề nghiệp (career development) được thiết kế để chuẩn bị cho học sinh có sự hiểu biết sâu sắc hơn về các cơ hội giáo dục và nghề nghiệp (educational and career opportunities) cũng như sự lựa chọn (options) để giúp họ có sự lựa chọn chính xác nghề nghiệp (meaningful career).

Hướng nghiệp hay định hướng nghề nghiệp là các hoạt động nhằm hỗ trợ mọi cá nhân chọn lựa và phát triển chuyên môn nghề nghiệp phù hợp nhất với khả năng của cá nhân, đồng thời thỏa mãn nhu cầu nhân lực cho tất cả các lĩnh vực nghề nghiệp (thị trường lao động) ở cấp độ địa phương và quốc gia. Đối với mỗi cá nhân, nếu có được một nghề chuyên môn phù hợp với năng lực, có việc làm ổn định, sẽ có cơ hội nâng cao chất lượng cuộc sống cá nhân cũng như phát triển nghề nghiệp trong tương lai. Đối với mỗi quốc gia, việc chọn nghề có hiệu quả sẽ góp phần tạo ra một nguồn nhân lực có năng lực nghề nghiệp tốt để phục vụ phát triển kinh tế - xã hội một cách hiệu quả, giữ vững được sự cân bằng về sử dụng nguồn lao động:

- Về phương diện giáo dục, hướng nghiệp tốt sẽ giúp học sinh có hiểu biết về thế giới nghề nghiệp, bước đầu hình thành nhân cách nghề nghiệp cho học sinh.

- Về phương diện kinh tế, nếu làm tốt công tác hướng nghiệp sẽ góp phần phân

luồng học sinh phổ thông tốt nghiệp các cấp; góp phần bố trí hợp lý nguồn lao động dự trữ bảo đảm sự phù hợp nghề, giảm sự chuyển chuyên nghề, đổi nghề, tiết kiệm được chi phí đào tạo lại.

- Về phương diện xã hội, hướng nghiệp tốt sẽ giúp học sinh tự giác đi học nghề, khi có nghề sẽ tự tìm việc làm, giảm tỉ lệ thất nghiệp, giảm tệ nạn xã hội, giảm tội phạm. Đây là một trong những nguyên nhân quan trọng góp phần ổn định xã hội.

1.2. Vai trò của định hướng nghề nghiệp

Định hướng nghề nghiệp có vai trò quan trọng trong việc chọn nghề của học sinh THPT:

- Giúp học sinh hiểu được mình quan tâm điều gì, năng lực, thái độ và thế mạnh của mình ra sao (interests, abilities, aptitudes, and strengths).

- Phát triển những kỹ năng phát triển nghề nghiệp cơ bản có giá trị đối với bản thân (valuable career development foundation skills).

- Thu được những thông tin nghề nghiệp giá trị và các cơ hội, lựa chọn đào tạo nghề liên quan (related job training options and opportunities).

- Làm quen với các loại hình nghề nghiệp khác nhau và phát triển kỹ năng tiếp thu và duy trì công việc (job acquisition and job retentions skills).

- Trải nghiệm những hoạt động mang tính thực tiễn (hands-on activities) nhằm mục đích tự đánh giá bản thân và khám phá trải nghiệm nghề nghiệp (self appraisal purposes and exploratory career experiences).

- Phát triển kế hoạch nghề nghiệp và học tập gắn liền với sự quan tâm, năng lực, thái độ và mục đích của bản thân (goals).

2. Khảo sát về hoạt động hướng nghiệp của LHS Lào đang học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh

2.1. Giới thiệu khái quát về tình hình LHS Lào đang học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh

Hà Tĩnh với vị trí địa lý tiếp giáp với đường biên giới Việt - Lào, thuận lợi cho việc đi lại, điều kiện sống ở mức vừa phải, là điểm đến thuận lợi cho LHS Lào các tỉnh như Bolykhamxay, Khammuon và các tỉnh khác của nước bạn Lào.

Trong những năm qua, với chính sách hợp tác quốc tế đúng đắn, Trường Đại học Hà Tĩnh đã ký Bản ghi nhớ với gần 15 tỉnh, thành phố của Lào trong công tác hợp tác đào tạo. Hiện đang có gần 400 LHS Lào đang học tiếng Việt tại Trường đến từ các tỉnh, thành phố của Lào: Thủ đô Vientiane, tỉnh Vientiane, Xiengkhuang, Attapeu, Champasak, Xekong, Xalavan, Udomxay, Luangprabang, Bolikhamxay, Khammuon, Savannakhet... Theo như đăng ký từ đầu năm học, 2/3 số lượng LHS Lào này sẽ học ngành chăm sóc sức khỏe và Y dược.

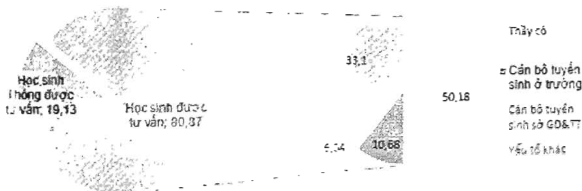
2.2. Đối tượng và phương pháp khảo sát

Để tìm hiểu về nguyên nhân của việc thay đổi định hướng nghề nghiệp của LHS Lào, nhóm nghiên cứu đã tiến hành khảo sát hơn 300 LHS đang học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh về hoạt động hướng nghiệp và vai trò của hoạt động hướng nghiệp đối với việc lựa chọn nghề nghiệp của LHS Lào. Các câu hỏi khảo sát được đăng tải theo đường link Google forms để thuận lợi cho việc tổng hợp kết quả khảo sát. Tuy nhiên, để có thể thu thập được tối đa ý kiến, chúng tôi đã đến từng lớp để hướng dẫn LHS vào link khảo sát. Số LHS Lào tham gia trả lời câu hỏi đến từ nhiều tỉnh thành như Bolikhamxay, Khammuon, Attapeu, Thủ đô Vientiane, tỉnh Vientiane, Xiengkhuang, Champasak, Xekong, Xalavan và một số địa điểm khác. Tỷ lệ nữ tham gia khảo sát chiếm 68,40%. Có 293 LHS tham gia khảo sát, sau khi làm sạch kết quả, chúng tôi lấy kết quả của 281 hoặc 285 hoặc 215 phiếu, tùy theo chất lượng của phiếu.

2.3. Nội dung và kết quả khảo sát

2.3.1. Hoạt động định hướng nghề nghiệp ở trường trung học phổ thông

Để tìm hiểu về hoạt động định hướng nghề nghiệp, chúng tôi đã đưa ra câu hỏi "Trước khi tốt nghiệp trung học phổ thông các anh/chị có được tư vấn chọn nghề không?". Kết quả cho thấy: 80,87% học sinh được tư vấn, giới thiệu nghề nghiệp trước khi tốt nghiệp, trong khi đó số lượng LHS không được tư vấn chỉ chiếm 19,13%. Người trực tiếp tư vấn nghề nghiệp cho học sinh chủ yếu là thầy, cô tại các trường trung học phổ thông (50,18%), các yếu tố khác (33,10%), cán bộ tuyển sinh trường (10,68%), cuối cùng là cán bộ tuyển sinh Sở Giáo dục và Thể thao (Biểu đồ 2.1).

Biểu đồ 2.1. Công tác tư vấn nghề nghiệp ở trường PTTH

Kết quả phỏng vấn trực tiếp 32 LHS về các hoạt động tư vấn nghề nghiệp nào đã được thực hiện ở trường phổ thông cơ sở (PTCS) và PTTH, thu được như sau:

- 100% ý kiến cho rằng, công tác hướng nghiệp ở Lào không được thực hiện ở bậc PTCS.
- 100% ý kiến cho rằng, công tác hướng nghiệp có được thực hiện ở bậc PTTH nhưng chỉ với hình thức giới thiệu các ngành, các trường đại học trong và ngoài nước để LHS lựa chọn và được thực hiện vào dịp tuyển sinh cuối lớp 12. 38% cho biết, giáo viên chủ nhiệm có khuyến bảo học sinh nên chọn ngành nghề nào nhưng chi thông qua trao đổi cá nhân.

Kết quả khảo sát gián tiếp (50,8 % cho rằng thầy cô là người tư vấn nghề nghiệp

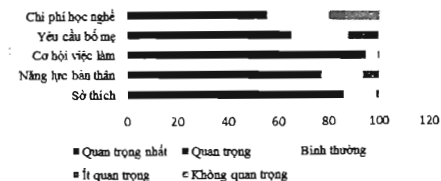
nhieu nhất) và trực tiếp (chỉ 38%) có sự không thống nhất nhẹ về việc ai là người làm công tác hướng nghiệp. Có thể thấy rằng, hoạt động hướng nghiệp ở các trường phổ thông, đặc biệt là PTTH của Lào có được thực hiện nhưng chưa đa dạng, phong phú và thường xuyên.

2.3.2. Các yếu tố liên quan và xu hướng lựa chọn nghề nghiệp

Chúng tôi đã khảo sát LHS về mức độ ảnh hưởng của các yếu tố liên quan đến sở thích, năng lực, cơ hội việc làm, gia đình và vấn đề tài chính ảnh hưởng đến việc lựa chọn nghề nghiệp. Kết quả cho thấy: cơ hội việc làm được cho là yếu tố mang tính quyết định trong việc lựa chọn nghề nghiệp (74,47%), tiếp theo là sở thích (66,67%). Ngoài ra, những yếu tố năng lực bản thân, yêu cầu bố mẹ, chi phí học nghề được đánh giá gần như tương đương nhau ở mức độ quan trọng nhất, lần lượt là 31,99%; 30,85%; 31,20%. Kết quả này cũng cho thấy, yếu tố năng lực bản thân rất quan trọng trong việc chọn và học nghề nhưng lại không được LHS Lào xem trọng.

Bảng 2.2: Mức độ quan trọng của các yếu tố liên quan đến lựa chọn nghề nghiệp của LHS Lào

TT	Mức độ quan trọng	Sở thích		Năng lực bản thân		Cơ hội việc làm		Tác động gia đình		Chi phí học nghề	
		Tần suất	%	Tần suất	%	Tần suất	%	Tần suất	%	Tần suất	%
1	Quan trọng nhất	190	66,67	87	31,99	210	74,47	87	30,85	73	31,20
2	Quan trọng	55	19,30	122	44,85	57	20,21	97	34,40	57	24,36
3	Bình thường	37	12,98	45	16,54	13	4,61	63	22,34	57	24,36
4	Ít quan trọng	3	1,04	9	3,31	2	0,71	33	11,70	16	6,84
5	Không quan trọng	0	0	9	3,31	0	0	2	0,71	31	13,24
	Tổng	285	100	272	100	282	100	282	282	234	100

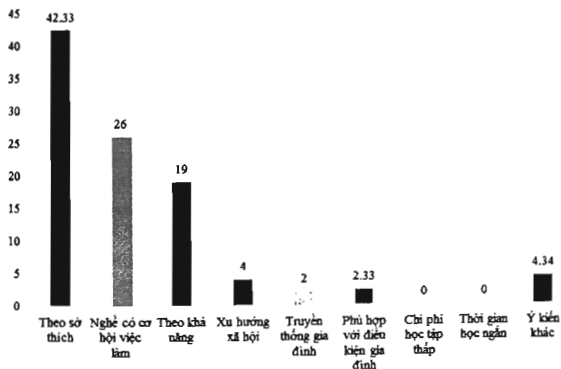
Biểu đồ 2.2.1: Mức độ quan trọng của các yếu tố liên quan đến lựa chọn nghề nghiệp của LHS Lào

Cho rằng, sở thích rất quan trọng trong việc chọn nghề, vì vậy, có gần 45% LHS chọn nghề theo sở thích. Tuy nhiên, qua quá trình phỏng vấn trực tiếp, nhóm nghiên cứu khá bất

ngờ khi có đến gần 1/3 trong số này cho rằng mình thích vì có nhiều bạn cũng thích và lựa chọn, mặc dù trong kết quả khảo sát chỉ có 12 em lựa chọn do “xu hướng xã hội”.

26% lựa chọn nghề vì có cơ hội việc làm sau khi ra trường nhưng lại chỉ có 19% lại lựa chọn nghề theo khả năng. Điều này cho thấy rằng, kiến thức về hướng nghiệp của học sinh chưa được trang bị đầy đủ. Học sinh chưa nhận thức được, muốn có việc làm sau khi ra trường thì phải có kết quả học tập tốt, khả năng, năng lực của một cá nhân đóng vai trò hết sức quan trọng trong vấn đề này.

Kết quả nghiên cứu cũng cho thấy rằng, mặc dù Lào đang là một nước phát triển nhưng chi phí học tập không phải là vấn đề lớn ảnh hưởng đến việc chọn nghề của LHS. Điều này đúng với tình hình thực tế khi hiện nay, người Lào hết sức tạo điều kiện để con em mình đi học. Thêm nữa, trên thực tế, chi phí đi học tại Việt Nam nói chung, tại Hà Tĩnh nói riêng khá thấp so với đi học ở các nước châu Á khác.

Biểu đồ 2.2.2: Xu hướng lựa chọn nghề nghiệp của LHS Lào

2.3.3. Sự thay đổi chuyên ngành học Đại học sau khi học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh

Trong thời gian học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh, LHS Lào đã được tham gia một số hoạt động ngoại khóa như đi tham quan thực tế, tham gia các câu lạc bộ Tiếng Việt với các chủ đề khác nhau, được cung cấp thông tin về các ngành nghề đào tạo của các trường đại học, cao đẳng trên địa bàn tỉnh Hà Tĩnh. Để có thêm căn cứ đề xuất với các cấp quản lý, chúng tôi đã khảo sát về sự mong muốn thay đổi ngành học so với đăng ký ban đầu và thu được kết quả: Sự mong muốn thay đổi sau khi lựa chọn chuyên ngành Đại học sau

khí học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh gần như tương đương ở hai nhóm: 55,67% mong muốn thay đổi và không thay đổi 44,33%. Sự thay đổi này chủ yếu được đánh giá là do cá nhân nhận thấy đã tìm hiểu kỹ về ngành học và thấy ngành học không phù hợp (54,40%); phần còn lại do bố mẹ yêu cầu (23,70%) và được sự tư vấn của thầy cô trong quá trình giảng dạy (21,90%).

Biểu đồ 2.3: Sự thay đổi chuyên ngành và nguyên nhân thay đổi sau khi học tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh

2.4. Một số nhận xét về hoạt động hướng nghiệp của LHS Lào thông qua kết quả khảo sát

Khảo sát được tiến hành công phu, có tỷ lệ phản hồi khá cao (69,66%), do đó kết quả đã phản ánh được chính xác các nội dung liên quan đến định hướng nghề nghiệp của LHS Lào ở Trường Đại học Hà Tĩnh. Kết quả khảo sát cho thấy những điểm đáng lưu ý sau đây:

1) Đa số LHS cho rằng trường PTTH có tổ chức công tác hướng nghiệp cho học sinh nhưng chỉ dừng lại ở các buổi tư vấn tuyển sinh của cán bộ Sở Giáo dục và Thể thao các tỉnh; giáo viên chủ nhiệm lớp hỗ trợ trực tiếp khi học sinh cần tư vấn.

2) Các trường đại học trong và ngoài nước không trực tiếp đến làm công tác tuyển sinh tại các trường PTTH của Lào.

3) Chưa có doanh nghiệp đến thăm hoặc các hoạt động tham quan doanh nghiệp cho học sinh phổ thông để hiểu rõ hơn thực tế ngành nghề sẽ chọn.

4) Mặc dù xác định yếu tố quan trọng nhất của việc lựa chọn nghề nghiệp là nghề có cơ hội việc làm cao, tuy nhiên đa phần khi lựa chọn nghề nghiệp LHS vẫn chủ yếu lựa chọn ngành nghề theo sở thích, chưa chú trọng vào năng lực của bản thân.

5) Sau thời gian học tập tiếng Việt tại Trường Đại học Hà Tĩnh, khoảng 50% LHS đã có sự thay đổi trong việc lựa chọn chuyên ngành học tập. Đa số sự thay đổi này do có sự tư vấn của thầy cô hoặc do cá nhân đã tìm hiểu kỹ ngành học. Đây có thể nói là dấu hiệu tích cực cho thấy LHS đã có nhận thức tốt hơn và có định hướng rõ ràng hơn trong việc chọn nghề. Tuy nhiên, nhiều LHS trong số muốn chuyển đổi ngành nghề không chuyển đổi được vì vấn đề thủ tục với Bộ Giáo dục và Thể thao Lào khi cấp Quyết định cho đi học hoặc do gia đình không cho chuyển.

6) Điểm đáng lưu ý trong kết quả khảo sát này là số lượng LHS đăng ký học ngành Y được rất đông do LHS nghĩ rằng sẽ dễ xin việc hơn hoặc có thể tự làm nghề ở nhà.

3. Một số kiến nghị nhằm nâng cao hiệu quả định hướng việc làm cho LHS Lào trong thời gian tới tại Lào

Trên cơ sở đánh giá về kết quả khảo sát và thực tiễn hiện nay, để làm tốt công tác hướng nghiệp cho LHS Lào ở bậc PTTH, chúng tôi cho rằng:

- Hoạt động hướng nghiệp góp phần ổn định nguồn nhân lực cho toàn xã hội và đòi hỏi sự vào cuộc của cả một hệ thống. Vì vậy, các sở Giáo dục và Thể thao cần chỉ đạo thực hiện hoạt động này một cách thường xuyên và hiệu quả, từ bậc THCS để LHS có lựa chọn đúng đắn về nghề nghiệp ngay khi học xong lớp 9.

- Hướng nghiệp là một hoạt động quan trọng không thể thiếu ở các trường phổ thông, đặc biệt là PTTH, phải được các bậc phụ huynh, các em học sinh và xã hội đặc biệt quan tâm. Đây là giải pháp căn bản để giúp mỗi gia đình, học sinh tự nhận biết khả năng của mình, chọn đúng nghề và hướng đi phù hợp với năng lực, sở trường và nhu cầu lao động xã hội. Vì vậy, các trường THCS, đặc biệt là PTTH của Lào cần đa dạng hóa việc thực hiện nội dung này đến từng học sinh, xem đây là một hoạt động bắt buộc và thường xuyên.

- Giáo dục hướng nghiệp bậc PTTH ở Việt Nam cũng như ở Lào hiện nay vẫn còn những khó khăn nhất định. Cũng như ở Việt Nam trước đây, tâm lý coi học đại học là con đường duy nhất, “thích làm thầy, ngại làm thợ” đã ăn sâu trong nhận thức của một bộ phận nhân dân. Để có thể thuyết phục được phụ huynh và học sinh trong hướng nghiệp, các trường PTTH ở Lào cần thiết phải xây dựng và tập huấn cho đội ngũ cán bộ, giáo viên làm công tác tư vấn nghề nghiệp cả về lý luận và thực tiễn.

- Hướng nghiệp chỉ đạt được hiệu quả nếu có thực tế và trải nghiệm. Vì vậy, các trường PTTH của Lào nhất thiết phải kết hợp với các trường đại học, các cơ quan, doanh nghiệp trong các hoạt động hướng nghiệp nhằm nâng cao chất lượng công tác giáo dục hướng nghiệp: cần tăng cường hoạt động trải nghiệm thực tế; tích hợp các chủ đề giáo dục hướng nghiệp trong chương trình giáo dục phổ thông gắn với hoạt động dã ngoại, tham quan thực tế tại các cơ sở sản xuất, kinh doanh; lồng ghép thực hiện các chủ đề giáo dục hướng nghiệp trong chương trình giáo dục phổ thông với các hoạt động tư vấn tuyển sinh...

- Đối với những LHS chọn nghề liên quan đến nhiều người như nghề Y, dược, công tác hướng nghiệp lại càng phải được coi trọng, đặc biệt là gắn với trải nghiệm thực tế bởi đây là một nghề khó, đòi hỏi năng lực học tập tốt, khả năng chịu khó và tinh thần trách nhiệm cao đối với xã hội và cộng đồng. Giáo viên chủ nhiệm và phụ huynh học sinh cần tích cực hỗ trợ LHS trong việc lựa chọn những ngành học này.

- Các Sở Giáo dục và Thể thao cần hỗ trợ LHS Lào trong việc chuyển đổi chuyên ngành học sau khi học tiếng Việt và đã có những nhận thức, quyết định đúng đắn hơn về sự lựa chọn nghề nghiệp cho tương lai của bản thân, phù hợp với năng lực cá nhân, xu thế phát triển của địa phương và đất nước.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

Nguyễn Thị Trường Hân (2011), Thực trạng công tác tư vấn hướng nghiệp ở một số trường trung học phổ thông tại thành phố Hồ Chí Minh, *Tạp chí khoa học Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh*, (25), tr. 116-120.

Phạm Tất Dong (2004), Định hướng giáo dục hướng nghiệp trong trường trung học phổ thông, *Tạp chí Thông tin Khoa học Giáo dục*, (108), tr.11-14.

Phạm Ngọc Linh (2013), *Tư vấn hướng nghiệp cho học sinh trung học phổ thông*, Luận án Tiến sĩ Tâm lý học, Học viện Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam

<https://www.slideshare.net/Henclarke/career-orientation-and-development>

https://vi.wikipedia.org/wiki/H%C6%B0%E1%BB%9Bng_nghi%E1%BB%87p

<http://tuyensinh.qnu.edu.vn/vi/tin-tuyen-sinh/tu-van-huong-nghiep-08-buoc-don-gian-de-chon-dung-nganh-nghe>

<https://vietnammoi.vn/danh-sach-64-truong-dai-hoc-cong-bo-ti-le-sinh-vien-ra-truong-co-viec-lam-89438.htm>